

Мельник Р.П.

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України

АКТУАЛЬНІСТЬ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З РАДІАЦІЙНОГО ТА ХІМІЧНОГО ЗАХИСТУ ДСНС УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ

Стаття присвячена вивченню та аналізу чинної нормативно-правової бази, норми якої визначають радіаційний та хімічний захист населення та територій, а також актуальності підготовки висококваліфікованих фахівців з радіаційного та хімічного захисту ДСНС України в умовах військового часу.

Визначено, що важливими складовими забезпечення національної безпеки країни в умовах воєнних конфліктів є створення безпечних умов життєдіяльності людини, швидке реагування, професійна оцінка загроз і ефективна ліквідація наслідків можливих хімічних та радіаційних інцидентів.

У статті розкрито основні цілі державної політики у сфері забезпечення хімічної безпеки та в сфері використання ядерної енергії та радіаційного захисту. Розглянуто складові радіаційного і хімічного захисту населення і територій. Проаналізовано залучення підрозділів радіаційного та хімічного захисту від моменту повномасштабного вторгнення Російської Федерації: аварія в Чорнобильській зоні відчуження, реагування на обстріли хімічних підприємств на Сході України, знешкодження хімічних боєприпасів та мін у зоні бойових дій, евакуація населення і надання допомоги після руйнування хімічних і радіаційно небезпечних об'єктів тощо.

Окреслено вимоги до фахівця з радіаційного та хімічного захисту.

Визначено пріоритетні напрями покращання підготовки фахівців з радіаційного та хімічного захисту з урахуванням вимог сьогодення.

У статті з'ясовано, що пріоритетами подальшого розвитку державного управління у сферах радіаційного та хімічного захисту є: збільшення кількості державного замовлення підготовки фахівців у цих сферах, залучення міжнародних організацій до реалізації спільних програм та проєктів, організація комплексної державної підтримки щодо забезпечення сучасними засобами радіаційного та хімічного контролю та моніторингу.

Ключові слова: національна безпека, державне управління, ДСНС України, воєнний стан, радіаційний та хімічний захист.

Постановка проблеми. Військові дії, обстріли промислових об'єктів, загроза застосування хімічної та радіологічної зброї створюють потенційну небезпеку для населення та навколишнього природного середовища [1]. Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на: захист життя та безпечних умов існування людей і громадян, охорону територій та навколишнього природного середовища від надзвичайних ситуацій [2]. Тому створення безпечних умов життєдіяльності людини, швидке реагування, професійна оцінка загроз і ефективна ліквідація наслідків можливих хімічних та радіаційних інцидентів є важливими складовими забезпечення національної безпеки країни в умовах воєнних конфліктів. Наразі актуальним є питання вдосконалення підготовки висококваліфікованих фахівців з радіаційного та хімічного захисту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед останніх досліджень варто виділити: наукову роботу [3], що присвячена розробленню методики визначення раціонального складу сил та засобів радіаційного, хімічного, біологічного захисту для виконання заходів в умовах радіоактивного та хімічного зараження; дослідження [4], в якому розглянуто актуальну проблему формування прикладних професійних компетентностей майбутніх офіцерів до дій в умовах радіаційної, хімічної та біологічної небезпеки та наукову роботу [5], де визначено обсяг завдань хімічного, біологічного, радіологічного та ядерного захисту військ під час дій в умовах радіоактивного та хімічного зараження. Проте на сьогодні досліджувана проблематика в системі ДСНС України є недостатньо вивченою та обґрунтованою, оскільки залучення відповідних підрозділів

в умовах воєнних дій є новим випробуванням для особового складу.

Постановка завдання. Метою наукового дослідження є вивчення та аналіз чинної нормативно-правової бази, норми якої визначають радіаційний та хімічний захист населення та територій, а також визначення основних напрямів вдосконалення підготовки фахівців підрозділів радіаційного та хімічного захисту ДСНС України в умовах військового часу.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі задачі:

- проаналізувати та систематизувати нормативно-правові акти щодо радіаційного та хімічного захисту населення та територій;
- визначити пріоритетні напрями покращання підготовки фахівців з радіаційного та хімічного захисту з урахуванням вимог сьогодення;
- узагальнити результати теоретичного дослідження та визначити пріоритети подальшого розвитку державного управління у сферах радіаційного та хімічного захисту.

Виклад основного матеріалу. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвищі соціальні цінності в Україні [6]. Реалізація цієї норми Конституції України – головна ціль державної політики національної безпеки [7].

Основними цілями державної політики у сфері забезпечення хімічної безпеки є:

- організація державного контролю за хімічною безпекою та продукцією;
- охорона навколишнього середовища та здоров'я людей від шкідливого впливу хімічних речовин протягом усього їхнього життєвого циклу;
- запобігання створенню, виробництву, введенню та використанню хімічної зброї;
- протидія терористичним актам із застосуванням хімічної зброї або небезпечних хімічних речовин, а також диверсіям на підприємствах хімічної промисловості, впровадження контролю за використанням прекурсорів для хімічної, вогнепальної, запалювальної, ракетної та самохідної підводної вибухової зброї.
- запобігання хімічним інцидентам, пов'язаним з небезпечними хімічними речовинами [8].

Основні принципи державної політики у сфері використання ядерної енергії та радіаційного захисту включають:

- пріоритетний захист людей та навколишнього середовища від впливу іонізуючого випромінювання;

- мінімізацію утворення радіоактивних відходів при використанні ядерної енергії;

- забезпечення безпеки під час використання ядерної енергії;

- нормування, ліцензування та нагляд у сфері використання ядерної енергії [9].

В умовах воєнних дій, безпосередньо на лінії фронту забезпечення радіаційного, хімічного та біологічного захисту військових покладається на однойменні підрозділи Збройних сил України. Однак, такого захисту потребує й цивільне населення в прифронтовій зоні та на іншій території країни. Реалізацію державної політики у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій здійснює ДСНС України [10]. Зокрема, до повноважень ДСНС України відповідно до Кодексу цивільного захисту України [11] входить реалізація державної політики з питань радіаційного і хімічного захисту населення, координація та контроль здійснення заходів для захисту населення і територій у разі виникнення радіаційних аварій та надзвичайних ситуацій, пов'язаних із виливом (викидом) небезпечних хімічних речовин.

Радіаційний і хімічний захист населення і територій включає:

- виявлення та аналіз радіаційної і хімічної ситуації;

- організацію та проведення дозиметричного і хімічного моніторингу;

- впровадження заходів у разі радіаційних аварій, як це визначено Законом України [12];

- використання колективних засобів захисту;

- застосування індивідуальних засобів захисту, приладів для радіаційної та хімічної розвідки, дозиметричного і хімічного контролю аварійно-рятувальними службами та спеціалізованими підрозділами цивільного захисту, які беруть участь у ліквідації наслідків аварій та інших невідкладних робіт, гасінні пожеж на об'єктах з радіаційною та хімічною небезпекою, а також для населення, яке проживає в зонах забруднення;

- йодну профілактику щитовидної залози для осіб, які беруть участь у ліквідації радіаційних аварій, персоналу радіаційно небезпечних об'єктів та населення, яке перебуває в зонах можливого радіоактивного забруднення;

- забезпечення населення можливістю придбати індивідуальні засоби захисту, прилади дозиметричного та хімічного контролю;

- проведення санітарної обробки населення

Рис. 1. Залучення підрозділів радіаційного та хімічного захисту від моменту повномасштабного вторгнення Російської Федерації

та спеціальної обробки одягу, майна, транспорту, будівель, доріг та окремих ділянок місцевості;

– розробку загальних критеріїв, методів та методик спостережень для оцінки радіаційної і хімічної ситуації;

– інші заходи радіаційного і хімічного захисту залежно від конкретної ситуації.

Залучення підрозділів радіаційного та хімічного захисту від моменту повномасштабного вторгнення представлені на рис. 1 [13].

Тому важливість підготовки висококваліфікованих фахівців радіаційного та хімічного захисту ДСНС України в мирний час та в період воєнного стану є беззаперечною, а актуальність наявності

і навчання таких підрозділів можна сформулювати наступним чином:

– зростання загрози радіаційних і хімічних інцидентів в умовах війни: військові дії значно підвищують ризик аварій на об'єктах, пов'язаних з використанням радіоактивних матеріалів і хімічних речовин. Це вимагає підвищеного рівня підготовки фахівців ДСНС України, щоб ефективно реагувати на надзвичайні ситуації та мінімізувати негативні наслідки для населення та навколишнього середовища;

– критична важливість оперативної підготовки та реагування: в умовах військових конфліктів час реагування на радіаційні або хімічні загрози є ключовим фактором, що впливає на масштаби катастрофи. Висококваліфіковані фахівці здатні своєчасно ідентифікувати загрозу, оцінити рівень небезпеки та вжити необхідних заходів для її нейтралізації;

– забезпечення національної безпеки: підготовка висококваліфікованих фахівців радіаційного та хімічного захисту є важливим компонентом національної безпеки України в умовах агресії. Вміння запобігати наслідкам застосування хімічної або радіологічної зброї підвищує стійкість країни перед військовими та терористичними загрозами;

– розвиток сучасних технологій та обладнання: військовий час ставить нові виклики перед системами радіаційного та хімічного захисту. Фахівці мають бути підготовлені до роботи з сучасними технологіями, зокрема засобами моніторингу та діагностики, а також до швидкого адаптування до нових типів загроз;

– міжнародна кооперація та обмін досвідом: підвищення кваліфікації фахівців має включати участь у міжнародних програмах та навчаннях з радіаційного та хімічного захисту. Це дозволяє не тільки отримати доступ до передових методик і технологій, але й зміцнює спроможність країни співпрацювати з міжнародними партнерами у разі виникнення глобальних загроз;

– психологічна та фізична готовність персоналу: окрім технічних знань, важливим є формування стресостійкості та вміння працювати в екстремальних умовах. Це вимагає спеціалізованих програм підготовки, що дозволять фахівцям ефективно діяти навіть у критичних ситуаціях, зберігаючи високу продуктивність та професіоналізм;

– інтеграція досвіду військових операцій у навчальні програми: сучасна підготовка фахів-

ців ДСНС України повинна враховувати реальні сценарії військових дій, які можуть призвести до радіаційних та хімічних інцидентів. Це допоможе формувати фахівців, здатних діяти в складних та непередбачуваних умовах.

Тобто однією з основних цілей якісної підготовки кадрів є повне задоволення потреб ДСНС України в висококваліфікованому особовому складові, який володітиме професійною компетенцією в сфері радіаційного та хімічного захисту населення та територій. На рис. 2 представлено вимоги до знань фахівця з радіаційного та хімічного захисту [14].

Висновки. Отже, актуальність підготовки висококваліфікованих фахівців підрозділів радіаційного та хімічного захисту ДСНС України в умовах військового часу зумовлена зростанням ризиків, пов'язаних з радіаційними та хімічними загрозами, що виникають під час бойових дій. На жаль, кількість інцидентів з виникнення надзвичайних ситуацій, пов'язаних з радіаційними та хімічними небезпеками, лише зростає в умовах воєнних дій, проте це дає великий практичний досвід для підрозділів з радіаційного та хімічного захисту ДСНС України. Враховуючи досвід наших фахівців, доцільно було б покращити міжнародну кооперацію з спільними навчаннями фахівців радіаційного та хімічного захисту, а також обміну досвідом.

Так як військові конфлікти підвищують ймовірність аварій на небезпечних об'єктах, а також загрозу застосування хімічної та радіологічної зброї, то своєчасна і професійна реакція на такі ситуації є критично важливою для мінімізації наслідків для населення та довкілля. Підготовлені фахівці забезпечують національну безпеку, стійкість до загроз та готовність до дій у надзвичайних умовах, що є важливим елементом захисту держави під час війни.

Пріоритетами подальшого розвитку державного управління у сферах радіаційного та хімічного захисту є: збільшення кількості державного замовлення підготовки фахівців у цих сферах, залучення міжнародних організацій до реалізації спільних програм та проектів, організація комплексної державної підтримки щодо забезпечення сучасними засобами радіаційного та хімічного контролю та моніторингу. Дані напрями удосконалення державного управління у сферах радіаційного та хімічного захисту потребують подальших досліджень.

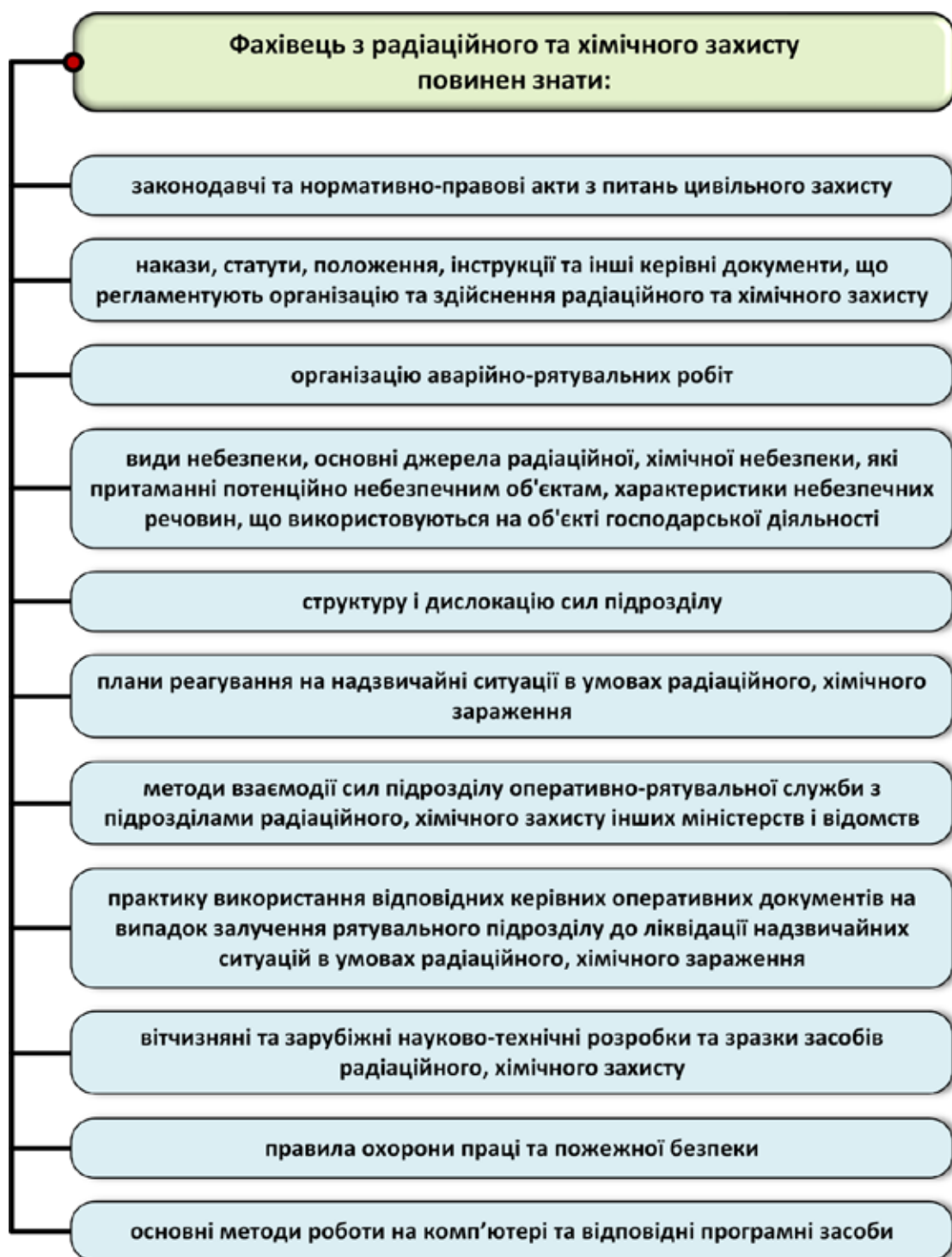

Рис. 2. Вимоги до фахівця з радіаційного та хімічного захисту

Список літератури:

1. Мельник О., Мельник Р. Аналіз хімічних загроз та забезпечення хімічної безпеки в умовах війни. Global Directions in Scientific Research and Technological Development: Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference (September 16-18, 2024). Valencia, Spain. European Open Science Space, 2024. Pp. 13–15.

2. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

3. Поплавець С., Гузченко С., Вороб'єв О., Авраменко А., & Шумейко В. Можливий підхід щодо визначення раціонального складу сил та засобів радіаційного, хімічного, біологічного захисту для виконання заходів в умовах радіоактивного та хімічного зараження. *Social Development & Security*. 2022. 12(5). 130-146.
4. Шемчук, В. Формування професійних компетентностей майбутніх офіцерів до дій в умовах радіаційної, хімічної та біологічної небезпеки / Вадим Шемчук, Олександр Хацаюк, Володимир Соколовський та ін. // *Військова освіта*. 2021. № 1(43). С. 360-380.
5. Поплавець С., Швець М., Буряк С. Методика визначення обсягу завдань хімічного, біологічного, радіологічного та ядерного захисту військ під час дій в умовах радіоактивного та хімічного зараження. *Journal of Scientific Papers Social development & Security*. 2024. 14 (3). 204-218.
6. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>.
8. Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією: Закон України від 01.12.2022 р. № 2804-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2804-20#Text>.
9. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 08.02.1995 р. № 39/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
10. Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1052. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-%D0%BF#Text>.
11. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>.
12. Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання: Закон України від 14.01.1998 р. № 15/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15/98-%D0%B2%D1%80#Text>.
13. Оперативна інформація ДСНС щодо наслідків ведення бойових дій російською федерацією. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/>.
14. Про затвердження Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників у сфері цивільного захисту: наказ ДСНС України від 05.12.2018 р. № 707. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0707388-18#Text>.

Melnyk R.P. RELEVANCE AND MAIN DIRECTIONS FOR IMPROVING THE TRAINING OF SPECIALISTS IN RADIATION AND CHEMICAL PROTECTION OF THE STATE EMERGENCY SERVICE OF UKRAINE IN WARTIME CONDITIONS

The article is devoted to the study and analysis of the current regulatory framework, the norms of which determine the radiation and chemical protection of the population and territories, as well as the relevance of training highly qualified specialists in radiation and chemical protection of the State Emergency Service of Ukraine in wartime conditions. It is determined that important components of ensuring the national security of the country in the conditions of military conflicts are the creation of safe living conditions for people, rapid response, professional threat assessment, and effective elimination of the consequences of possible chemical and radiation incidents

The article outlines the main goals of state policy in the field of chemical safety and the use of nuclear energy and radiation protection. It considers the components of radiation and chemical protection of the population and territories. It analyzes the involvement of radiation and chemical protection units since the full-scale invasion of the Russian Federation: the accident in the Chernobyl exclusion zone, responses to shelling of chemical enterprises in Eastern Ukraine, neutralization of chemical munitions and mines in the combat zone, evacuation of the population and providing assistance after the destruction of chemical and radiation-hazardous facilities, etc. The requirements for a specialist in radiation and chemical protection are outlined.

The priority directions for improving the training of specialists in radiation and chemical protection considering current requirements have been identified. The article found that the priorities for further development of public administration in the fields of radiation and chemical protection are: increasing the number of state orders for training specialists in these fields, involving international organizations in the implementation of joint programs and projects, and organizing comprehensive state support for the provision of modern means of radiation and chemical control and monitoring.

Key words: national security, state management, SES of Ukraine, martial law, radiation and chemical protection.